

ACC. N:R

M. 10229:1-29.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland Upptecknat av: L. J. Nilsson
Härad: Östra, Söde Adress: Mariånselund
Socken: Kräkshult, Pelarne Berättat av: Egna minnen
Uppteckningsår: 1947 Född år 1865 i Kräkshult

Luf 57

FlakentalaPelarne~~Pelarne~~ Söde härad

Berättat av Ernst Johansson
och dels egna minnen

Skriv endast på denna sida!

Halmtak

Att göra en fullständig beskrifning
om ett halmtaks påläggning är ganska
vårkomfällande, särskilt här nere i
södra Södra Mellerta Sverigeland. Här
finns numera inga hus med halmtak
så man kan ej på ständera hur Taket
är byggt, de äldsta taken här nere i
Sverigeland täcktes med ved, som kallades
får vedtak, sådana tak användes på
boningshusen och på ladugårdar & Bodar.
Halmtak kunde ej användas på bonings-
hus, eller hus där man eldade, ty
en enda gnista från skorstenen kunde
förelä ett halmtak, och kunde på
några minuter sätta hela huset i
brand, och samma fara var det med
alla hus där det eldades.

Någon gammal Byggnadsritning från den gamla tiden som hade långa tak-
tak finns nu inte, den är borta för
längre sedan, helst i Småland, men
i Östergötland och även i Skåne finns
nog någon gammal annu som varit
med om detta arbete, ty där finns
annu gåt om hus som ännu täckta med
Halm. Vid den tiden då Halmstaken
var näst i bruk, så hade Småland
ganska rätt med Råghalen, den Halm
den gick på sin lilla äkerjord, det gick
att till utfodring till sina djur, och
då blev inget övers till några tak.

Men skog fanns nästan öfverflödigt, och
den användes då till tak i alla
former, såsom ved - Bräcker - spån
tjockade stäcker, bitad klussen till spån.

flåra hus som byggdes kunde på-
=lägas halmtak, ännu hus som rektes
med stöppar och der väggarna var
bara bräder, men takbänningen eller
under laget, var ju olika till
alla tak, och denna skillnad har
vi ännu i det moderna husbygandet.

Det underlag som användes för
halmtak kunde knappast användas för
väggar annat täckmure, ja möjligen
sågade bräder. Halmtak var ju
alltid mycket lätt, men därför så
så gjordes ändå gäfst underlag, ty
skog och vinne gattades ej.

Jag uppsökte härnäst en
gammal bekant som varit och ännu
är byggnadsritare och bad honom
berätta vad han visste om gamla halmtak.

Då jag träffade Gustavs Johansson
och då frågade jag: har du under
din tid som Byggnadsinspektör lagt
på något halmtak? Maj säger han
mestlagat ett par som varit mer
tuttat på ena sidan av en ladu-
sgården. Det har jag gjort, och lagt
ett som stannar rätt och det har
jag också gjort, då var i Skorpårps
i Tekniska då sist, men det är
många av den dess, och mer tror
jag att den varit den gamla ladu-
sgården och byggt en ny, men jag
vill så väl ha den gamla Taket
som, för jag måste ju tacka min
sida liksom den andra var för
ut för den lilla Ladugården var
byggd av groft timmer och skått.
på båda sidorna

Huset var byggt liksom andra hus
med gavelar i ^{höfden} höfden, men takred-
ningen var ju ^{ett}liknande, det var både
6 & 7 alnars mellan varje takstol,
i dom var mycket grova, minst 6
tum i fyrkant. Öfver takstol eller
saxen var ju sammanfogad vid (husen)
eller knoppåsen, der var dom huggnat
halft om halft, och en gemensam
trädskib för att hålla dem samman,
omdessa ändan på takstolen sattes nere
på den långa väggen på öfversta värdet,
här inrymdes den med brakfäste för
att ej glida av, här starrade likaså
en trädskib, men takstolsbenet var ju
så långt, så att det räckte utanför
väggen, för att räkna till den så kallade
takfoten, en sådan takfot måste gå ut

så lång utanför, så att takdroppsvatten
enast ^{er} kom på husets vägg, även på
gavlarna måste takstängerna gå utanför.
Takstolarnes antal beräknades efter
husets längd, men det godkändes ej
många deras ^{fatt} stängerna som lades på dem
var mycket grova cirka 4-tum och gröna.
Nå nu huset var upprättat och tak-
stolarna uppsatta, så lades stängerna
eller läktredet på, dessa lades från
gavel till gavel, räckte dock ej till
hela husets längd, så ökade man dem
genom att göra en skara över en
av takstolarna, d. s. ändarna möttes
i mitten på takstolbänet, och dubblades
fast i gavelväggen lades dock in,
genom att utholka stöcken, så
stängerna fick ett säkert läge eller
fäste.

Stängerna lades då ut så långt
ut som man ville ha luts-
spränget, och detta beräknades till
ungefär 4. eller 10. tum. I takstolarna
ibakades träpinnar, cirka 12. tum mellan
varje, avståndet dem emellan var ju
ej bestämt, ty det var ju beroende
på takets höjd eller mindre besning.
Mot översidan av dessa pinnar
lades de grova stängerna, som skulle
bita på dessa. Pinnarna fick ej
vara högre eller längre än vad stän-
gen var grov, detta därför att den
fick ej stäcka genom halmen då
den skulle läggas på. Den fjärsta
slanan eller stängerna lades der nere vid
längväggen på de utskjutande ändarna
av takstolen i takfoten, på den skulle

ACC. N:R M. 10229:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

undran på halmen vilade, då det
första täckarsatet lades, under träppen
skulle gå utanför denna stång binda
6. & 7. trum.

~~skulle~~ Inom täckningens påbörjades så
en hel del andra material anskaffas,
det skulle byggas trinn eller smärre
länga stavar som skulle lägga öf-
ver halmen då den var på lagd,
dessa skulle sedan bindas fast
om stängen som låg under den på
lagda halmen, bindämnet var
länga smärre björktelvisgar som
kallades ridjor, som måste vidas
medan de var salt fast på sin rot,
det till gick så, att då var utsynt
den så började man i toppen att
rida & fortsatte så ned till roten.

då den var nedriden så högs
den loss och stånändan spetsades.

Sådana fick man nog tillverka
i 50-tal, ty det var ju oöist hur
många som behöfdes, och somliga
konste behöfdes oögliga vid isätningen
genom att de kunde brista av.

Alla slank och det smäckra trämet
skulle helst vara granträ, och väl
skadat i friggart från bark, därför
att det då bättre stod höta.

Före täcknings arbetet, så måste
man bygga en ställning kring huset
för att vara på vid täckning och ta
nedningen, liksom vid mittidens
byggeri, fast i mycket enkel stiel
vid mindre husbyggeri, såsom en
enkel brandstige (takstige) för att

ACC. N:R M. 10229:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Komma upp på ställningen, den
var enkelt gjord, på så sätt att den
bestod av två grövre stänger
lika i båda, så sattes det pinnar
genom hålen så långa att det blev
cirka 14-20 tum mellan de båda
stängerna, längden på denna stige
var ju varierad längd, den kunde
vara 6 alnar a 8-9 10 alnar, den gjorde
samma tjurst, och samma bär med
bredden om den var 24 eller 30 tum.
När man i huset måste gässa
en propetisk provisorisk enkel ställning
så att medhjelparen hade något att
stå på det taket i bakmen
skulle bindas, den var ju alltid
två man vid täckningen, för den
huvud de vara både 4 a 6, två på var sida
om taket.

I underlagets stockar eller slantar
som som gjorde utspränget på gavelarna,
ibarrades fönster bänkar Tre Tum från
självsa ändan, mot dessa skulle halmen
läggas. På de utskjutande ändarna av
takstolen som utgjorde takföten, satte
man fast en kantstående bräda, för
att få halmen gärna då man lade
det första värvet eller laget, denna
bräda togs sedan bort då taket var
färdigt. Nu hadde man fått takred-
svingeln färdig och täckningen skulle
påbörjas, de stora halmkörarna bars
upp, en Karl tog den på axeln och
gick upp för den uppresta stegen, och
den uppe på ställningen stod den
andra och tog emot den, på detta sätt
bars all halmen upp till hela taket.

Halmens påläggning

Hälsorna lades på underlaget, alla band togs bort, (Banden användes ej) Halmen breddes ut till minst 6 tum tjockt lager och formades i packades till det väl rakt mot brädan vid takfoten.

Täckningen kunde börjas vid vilken gavel av huset som helst, och man tog helst hela längan på en gång, för bindningens skull. Då första halm laget var lagt vid foten, så började bindningen första bandet blev om den nedersta staven i foten av underlaget, över denna stavn lades den snäckroste träskan, och nu hadde man halmens också mellan dessa båda, där måste ju vara press över varandra, nu tog man en vedjör,

ACC. N:R M. 10229/3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och stack ner den spetsade ändan
gentse den överliggande trimman genom
halmen, inunder tog hjälparen med
vedjan och stack den tillbakka upp
till den övre, då han lagt vedjan
om andra sidan på andra stocken,
då nu den som var på taket hade
båda ändarna av vedjan, så sydde
eller vred han om ändarna om sin
småttka trimman eller spröta, nu var
vedjan om båda slannarna, och så
fortsatte man bindningen till den andra
gaveln, eller ändan av husten jag glömde
~~namna~~ nämna om, att ändan på den
över liggande trimman skulle skjutas ut
på gavelns utspång så att den låg
på eller mot den nämnda ibarrade
pinnen som var i satt i underlaget

den lades ovanför pinnarna för bindning-
sgården, detta för att trimman ej skulle
gläda ner om nedjonna lossnade, och
även därför att hålla den på sin
plats där man började binda, och
även därför att man hade en riktning
var man hade underlaget under dessa
fortsatta bindningar.

Den lades andra varvet av halmen
då kårben varit upplöst, så drogs den
även i stånden för att få spets på
taget, eller som en Barberrare spetsar
håret i nacken, det får ej finnas några
klipp lug, och lika så med Mahntaget.

Men det måste nog vara att tillse
att halmen var lika tjockt lagd över
allt, det fick ej vara 4 tum på ett ställe
och 6 på ett annat, utan 6 tum allt över.

När andra värvet var färdiglagt så
lades det åter på en timmer och bands
liksom den första, även den lades på
gemensamt språngets fjärr, då nu bindningen
kom till ändan på timmeren, så spetsades
den såsom så att nedan band om
båda ^{på timmeren} ändarna på takets översida.

På detta sätt höll man på att lägga
på å spetsa ut till man kom uppför
för (nocken) (hussen) (takisen), men under
påläggningen var det mest nog med att
det blev lika över allt.

Den sista värvet av halmen var lagd
så knöptes eller bröts den över nocken
eller hussen, så att det liknade som att
den hängts över nockslan. Det sista
värvet av halmen bröts på detta sätt från
båda sidorna av taket.

även på sjöna nacken väste talm-
slaget vara tjocka tjockt.

Äldsta överst på nacken lades nu
den sista stängen, även den bands med
vidjon likt alla de andra.

Ännu gjordes några korta gråne satar
eller takstolar med birka tre fots långa
ben, i dessa ben ibarrades två pinnar
i varje, denna sat hängdes över den
sista nackslan, på pinnarna som
nu var på sidan av taket lades ett par
gråne trinnor för att hålla efter
satarerna, så att de ej kunde blåsa
av. Satarerna gjordes av en klens
stäckända och väl skadad och något
så när moget eller godt fuktig
den kunde vara ganska tunga för att
hålla efter nackstängerna eller husen.

Med detta så var själva täckningen avslutad, nu var det endast att göra lite efterputs, allt boss och halanstablet sopades bort med en vanlig risqvast och så togs takfotsbrädan bort och halan ändarna tillspillsades, kanske med en sax eller kniss. Kanske en lik.

Någon stige på taket kunde ej användas, ty dom måste flytta på sig för en gämnad och även lägga på trimmarna vid varje halanlager som dom lagt på, dom behövede visserligen fotfäste och stöd under arbetet, men då hadde dom de fastbundna trimmarna att ha sitt fotfäste mot, ty dessa måste vara så säkert bundna att dom säkert höll denna påfästning. Förståndet mellan vedjarna var efter gottgöra.

Takhalmen

Den halan som skulle användas till takläggning fick ej träska på sig. Den måste träska med slagor för att ej tilltrasslas. Ty i ett träska-besök blev den sönderstörpad. Till Takhalmen vilke man ha den högen som var lång och grov och hårt fukt från ogräs-halmen och gräsväxt.

När man traskade den så lade man fram botten smekor (hämror) på lag-golvet med stubbänden mot väggarna eller bordskallan, och sedan var det att bearbeta det med slagorna, för att få räkkonner väl utslagna ut även

När man på detta sätt slagat nå-
gon stund, så höste man upp de
bened som ej gått upp under första

tröskningen, sedan vände man
altsammans, eller undersidan upp
och sedan var det att tröska på
igen en stund, och så vända igen
och tröska på den första sidan
tills man var säker på att all sä-
den var utslagen, sedan tog man
hännan (slagskäftet) och stack
den under harnlåget och skakade
ut säden som till en stor del låg
lös i halmen. Nu makades allsam-
mans ihop till en enda räk eller ^{härre}
och sedan bands det om ett band
det togs av samma halm, och bands
börka 15 a 16 tum från stubbändan
Sedan snoddes ytterligare ett långt
band av boshalmen, som blisat vid
tröskningen, detta virades i spiralform

Om skändan, på detta sätt så
hörde man gätt en huskärre.
På detta sätt var det att fortsätta
tills man tröskat all säden som man
sködat på gården eller torpet. Ty
det fanns då ingen tröskverk.
~~En~~ Vid tröskning var den alltid
två man som slog på samma läger,
men var lagan mycket stor & bred
så kunde det vara två vid motsatt
sida, det kallades då att tröska fyra.
Men på takhallen fick sitta på
om den ej gätt av under tröskningen
den varken högs av eller repades^{av} men
stufvbänder var det nogare med, ty
det var förmärkligt att den var gammal
vid påläggningen, ty sedan kunde
den varken klippas eller skäras.

Takvirket.

Täckningen i denna tillgick på samma sätt som det gamla taket, men även i virkels nästa ginnar en takstol på vilken slankna möttes. I denna väntel eller (takbrädet) i fylldes något mera halan än på det öfriga taket.

I detta sedt möttes täckträngarna och ändarna bands på samma sätt som det öfriga taket. Täckvidjorna var omkring $\frac{1}{2}$ meter långa, den måste vara antingen färska eller blöta, så att den ej brast vid bärningen, förutom björk hunder Widen, och en användas till täckvidjor, hadde det på den ^{tiden} förrits stältnad så hadde den säkert ansånt det. När den sletade att lägga halan = Tak här nere i Småland är bestant.

Täckehärlen och hans verkstug

Täckehärlen var i allmänhet byggnadssnickare eller som det då kallades (Timmerkar), ty då han byggt eller (Timmerat) ett hus så måste han kunna täckas det och så, oavsett vilket täckämne som skulle användas, och efter täckämnet så måste han göra underlaget eller Takredningen.

Verktygen

Var en Bilyxa (Skäyxa), en sandig luggxa, en såg, tvärre svarare (Bord) en Kiste (Ritmatt), en Lodböck (Vattenpass) ett Kritisöre, och åtskilliga storklaxer flaggjern (Stångjern), samt hammare och kloklång. Detta var Timmerkarens verktyg. Hans arbetstid 14 timmar, hans löning varierande, liksom hans ålder. Vi byggande av hus så var han alltid borta.

Tackhalm som foder

Det inträffade också att det blev mis-
värt för och mycket dåligt med foder
på vägen till kreaturen, men hörde
dom då något halmstak på något uthus
eller ladar, så res dom av det för
att få foder till djuren, att sådant hänt
här nere i Småland vises jag ej sedan
1869. då rådet kom. Vid den tiden
så fanns det gott om hess som var täckta
med halm, denna tackhalm äro begärigt
av djuren påstos det, men kanske väst
därför att dom var uthungrade.

När dom nu började att taga denna
halm på Ladugårdshuset, så tog dock ett
stift av den ändan på huset som ej
var övert, det kreaturen stod i

Öfver nu nästkommande Rågsbörd
blev träskad på hösten, så täcktes
det på igen det som var avrisat.

Det kunde också hända att dom skafte
föt sig bräder och täckte öasen med
ty några andra läckämmen fanns ej.

Vårhållning 1574 a 75 började dom att
försöka med hyslade stickor och på
1580 talet kom sågad spån genom
detta, eller dessa täckammes tillkomst
så började halmtaket försämmas nytt
och nytt, ty var det gamla halmtaket
blev allt för gammalt så täcktes det om
med stickor eller sågad spån.

Att tång eller Wals har använts som
täckammor är fullständigt obekant i våra
trakter, men möjligen ute vid flod-
stränderna och i skoglösa bygder.

Några åtgärder för att minska eld-
=fara på ett halmtak fanns ej, den var
mycket lätt antända, och därför så
täcktes alltså ett boningshus med haln
den täcktes i vanliga fall med Jaro,
infatt den tiden då teglet kom i bruk.

Om ett halmtak rensades för massa
är okänt, men troligast förekom ej detta
ty det hade varit stor fara för att
gämsan skrapningen riva sönder eller
skada halmen, ty då den legat några
år så var den ganska mörken på
översidan. Barkrika och halnkannor
är okända verktyg, liksom takrössor
~~med~~ med järnpinnar eller käfflar.

Under min 80-åriga tillvaro har jag ej
sett något halmtak lägas, men väl varit
med och rivit hus som haft halmtak.

Öft. takertaken nu har förberett på
de senaste 50 a 60 åren, beror helt på att
de hyglade Sticksorna kom i allmänt bruk
nu mer så tackad uter uter på
landsbygden med hyglade sticksor, även
en stor del Bousingshus om dom ej
kom för tankelaget först nog då dom byggt
ett sticktak kan godt ligga i 50 år
utan reparation, om det varit godt värre
till sticksorna.

Så sticksorna kom i bruk, så ses
många bra takertak bort, därför att hela
Ladugården skulle rivas och moderniserat.
annars kanske många fanns kvar ännu.

Takertak har inga som helst för-
delar, men som sags först så fanns inget
annat än taket att få, nu mer får inga
hus täckas med taket det förbjuder Brandskölagen.

ACC. NR M. 10229:27.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

En annan fråga bland de
många som förekommer i frågelistan
är torstatk, vilka nu mer är säll-
synta, men än då fanns flera i
borsåland än Halmstad. Men om den
jag återkommer till vid ett
annant tillfälle.

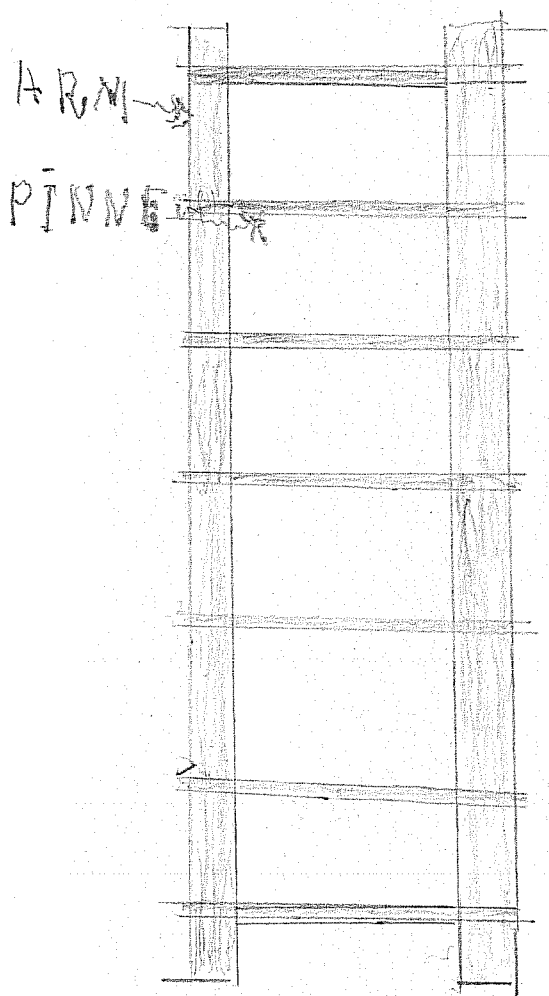
De båda närlagda kisserna
är ju allt för enkla och otydliga
ty jag är ingen tecknare, men
jag låter den ändå följa slampen.

STEGE.

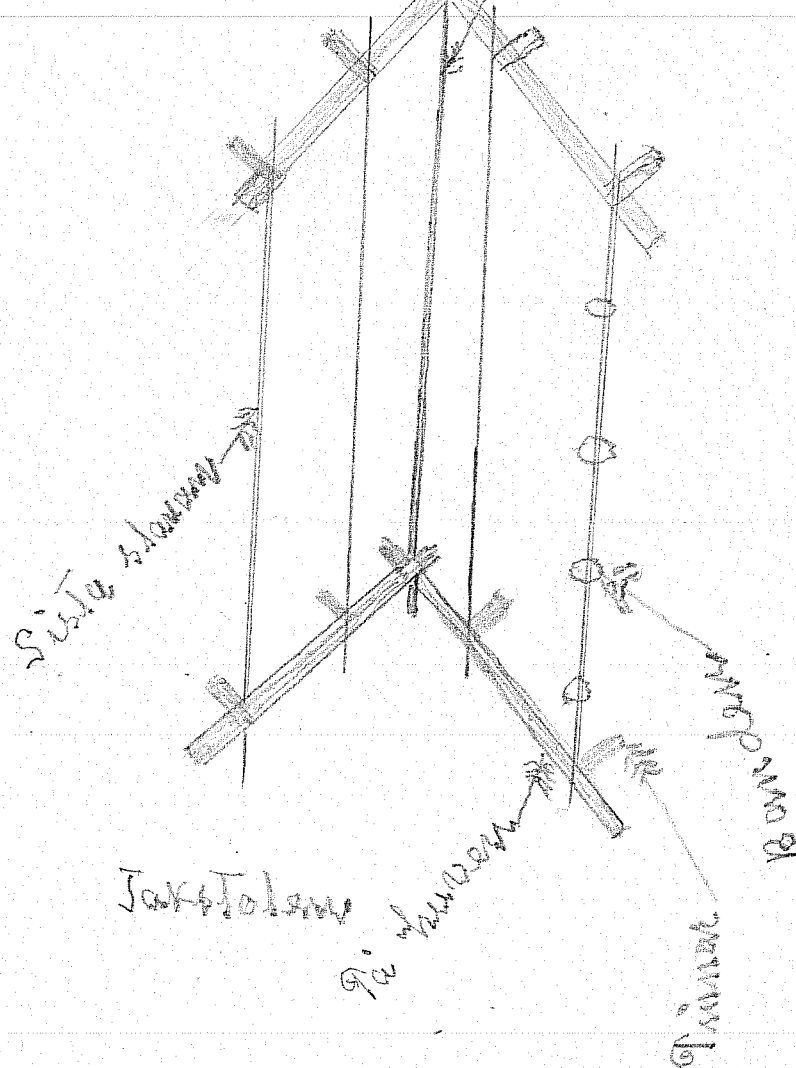
M. 10229:28

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforskning
vid Lunds universitet



SISTA
REGGÅS. SLANNAN



En ked till

M. 10229:29.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folkhivsforskning vid Lunds universitet

